

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS
TA`LIM VAZIRLIGI

O`RTA MAXSUS KASB-HUNAR TA`LIM MARKAZI
SAMARQAND VILOYAT HOKIMLIGI O`RTA MAXSUS
KASB-HUNAR TA`LIM BOSHQARMASI

Alisher Navoiy nomidagi

Samarqand davlat universiteti

Oqdaryo xizmat ko`rsatish kasb-hunar

k o l l e j i

R. Muxammadiyeva, H.X.Ro'zimuradov

**Matematika faniga muhim hissa qo`shgan dunyo matematik
olimlari haqida qisqacha ma`lumotlar**

(Umumta`lim maktablarning yuqori sinf, akademik litsey,
kasb-hunar kollej o`qituvchilari va o`quvchilari uchun
o`quv-uslubiy qo`llanma)

Samarqand 2010 yil

Muxammadiyeva R., Ro'zimuradov H.X. Matematika faniga muhim hissa qo'shgan dunyo matematik olimlari haqida qisqacha ma'lumotlar. (Umumta`lim maktablarning yuqori sinf, akademik litsey, kasb-hunar kollej o`qituvchilari va o`quvchilari uchun o'quv-uslubiy qo'llanma). - Oqdaryo xizmat ko'rsatish kasb-hunar kolleji nashri, 2010 yil. 20 bet.

Taqrizchilar: Abduhamidov A.U. – SamDU dotsenti.

Nasimov H.A. - Samarqand viloyat hokimligi o`rta maxsus kasb-hunar ta`lim boshqarmasi bo`lim boshlig'i

So`z boshi

Milliy g`urur tarbiyasi

Mashhur polyak astronomi Yan Geveliyning bundan uch asr muqaddam chop etilgan “Prodromos astronomiya” nomli asarida ulug` vatandoshimiz Mirzo Ulug`bekning munajjimlar tangri Uraniya yonida hamda yevropalik astronomlar bilan birga tasvirlangan suratlari bor. Jahon xalqlari ilm-fani va madaniyatida o`chmas iz qoldirgan yunon, arab, nemis, italyan, polyak millatlariga mansub allomalarimiz orasida o`zbek farzandning turishi qalbimizni tengsiz faxr – iftixor tuyg`ulaqri bilan to`ldiradi.

Mazkur kitob XVII asrga taaluqli, biroq ulug` bobomiz Mirzo Ulug`bekning shon-shuxrati XV asrdayoq dunyoga taralgan edi. Uning mislsiz ilmiy kashfiyotlari o`sha zamonlardoq jahon afkor ommasiga ma`lum edi.

Bu faktini keltirishimizdan maqsad, ta`lim tarbiyada ajdodlarimizning ibratli ishlarini o`quvchilar ongiga singdirishda aniq fakt va raqamlarga e`tibor qaratishdir. Zero barcha ta`biy fanlar qatori matematika fani ham aniqlikni talab etadi. Bugungi kunda barkamol insonni tarbiyalashdek ulkan va sharafli vazifa oldimizga qo`yilgan ekan, biz qaysi fandan saboq bermaylik, doimotilimizdan shu sohada olaishumur yutuqlarni qo`lga kiritishgan boboqalomlarimiz ihslarining ta`rif- tavsiri tushmasligi lozim. Negaki biz muayyan fandan puxta bilim egallagan yoshlardan ongi va qalbiga milliy iftixor tuyg`usuni joylay olmasak ko`zlangan maqsadga erisha olmaymiz.

Yuqorida keltirilgan fakt beixtiyor o`quvchi xotirasida muhrlanib qoladi. Chunki Mirzo Ulug`bek siyMASining dunyo fani allomalari qatoridan joy olgan, birinchidan, uning ilmiy saloxiyati naqdar buyuligiga ishora etsa, ikkinchidan, bu suratlarning Yevropada XVII asrda chop etilgan bobomizga yevropaliklarning cheksiz ehtiromi, shak-shubhasiz, yoshlarning milliy g`ururini o`stiradi.

Tarixiy manbalarda bugun chop etilayotgan tarixchilar, sharqshunoslarning tadqiqodlarida, ilmiy-olimabon nashr-larda o`rtalarda yashab ijod etgan, o`z milliy kashfiyotlari bilan jahon

matematika fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo`shgan Muxammad Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Umar Hayyom, Nasriddin Tusiy singari allomalarimiz haqida juda ko`p ma`lumotlar bor. Ulardan dars paytida unumli foydalanilsa, o`quvchilarning matematika faniga hurmat e`tibori oshadi, farzandlarimizni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ko`zlagan natijalarga erishadi. Yangi avlodni tarbiyalash haqiqatdan juda ma`suliyat talab vazifa. Tinmay izlanish, dastur va darsliklar bilan qanoatlanib qolmay, ilmiy, badiy, tarixiy asarlardan xabardor bo`lib boorish orqaligina o`quvchilarning ma`naviy dunyosini boyitib boradigan drajada dars berishga erishish mumkin.

Tabiiyki o`quvchilarni O`rta Osiyolik olimlar yashagan va ilmiy izlanishlar olib borgan davr shart-sharoyitlari ham juda qiziqtiradi. Biroq ajdodlarimiz naqdar og`ir muxitlarda barcha qiyinchiliklarga bardosh berib olamshumul kashfiyotlar va ixtirolarni amalga oshirilganliklari haqida ta`sirchan gapirib berilsa, bu ham o`quvchilarda irodalilik, qat`iyatlik fazilatlarini tarbiyalaydi. Matematika o`qituvchisi dars jarayonida mavzuga bog`liq bo`lgan matematik tushunchalarining paydo bo`lishi, ularning ma`no-mazmuni jihatlari qay tariqa takomillashgani va bu borada matematik (allomalarimizning) olimlarimizning xizmatlari xaqida o`quvchilarga bat afsil ma`lumot berishi lozim.

Darsdan tashqari mashg`ulotlarda, xususan matematik to`garaklarda olib boriladigan mashg`ulotlar chog`ida bevosita vatandoshlarimiz – buyuk olimlar ijodidan keng foydalanishga harakat qilish kerak. O`quvchilar ishtiroki va ularning tashabbusi bilan matematika fani namoyondalari hayoti va ijodi mazkur fanga doir qiziqarli mavzular, yirik sanalar aks etgan devoriy gazetalar chiqarish ham ishda muayyan samaralarga erishishga yordam beradi. Matematika fani taraqqiyotiga hissa qo`shgan olimlarning tavallud kunlarini nishonlash bahonasida ijodiy musobaqalar, kechalar o`tkazish ham maqsadga muvofiqdir.

Matematika fani mazmunini yoritishda hissa qo`shgan dunyo matematik olimlari haqida qisqacha

M A ` L U M O T

1. **Abel Nil** (1802-1829). Norvegiyalik matematik. Keterlar nazariyasida algebraga muhim teoremlarni isbotlagan. Masalan: Yuqori darajali har qanday algebraic tenglamaning radikollari yechilmasligi to`g`risida teorema.
2. **Abu Ali ibn Sino** (980-1037). Matematika, fizika, astronomiya sohasida ijod etgan o`rta osiyolik olim. Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog`ida tug`ilgan. Meditsinaga oid Al-qonun kitoblari, 360-500 yil mobaynida butun dunyoda qo`llanma bo`lib kelmoqda. Sheriyat olamida ham yirik arbob hisoblanadi.
3. **Adamar Jak** (1863-1943) fransuz matematigi. Matematik analiz, algebra, geometriya sonlar nazariyasiga oid bir qancha ishlari mavjud.
4. **Aleksandrov Aleksandr Danilovich** (1912-1990). Mashhur rus (sovet) matematigi, Akademik “Butun soxalar geometriyasi”ga asos solgan olim. Bir necha monografiyalar muallifi.
5. **Aleksandrov Pavel Sergeevich** (1896-1985). Mashhur rus matematigi, Akademik. Topologiya funksiyalar nazariyasiga oid tadqiqotlar, darsliklar muallifi.
6. **Andreev Konstantsin Alekseevich** (1848-1921). Mashhur rus matematigi. Ilmiy faoliyati asosan geometriyaga oid. Analitik geometriyasiga oid darsliklari va masalalar to`plami kitoblari mavjud. Bir qancha Mashhur matematiklar tarixini yozgan.
7. **Andronov Aleksandr Alekseevich** (1901-1952). Mashhur rus matematigi va fizigi, Akademik. Tevranishlar nazariyasi va avtomatik rostalan nazariyasi sohasida ijod etgan olim. Avtotebranishlarning matematikaviy nazariyasini yaratgan. Nazariy radiotexnikaning qator masalalari va muammolarini hal qilgan.
8. **Bets** ingliz matematigi, tug`ilgan yili (1900-1960) ehtimollar nazariyasini yaratgan olim.
9. **Beltrami Evgeniy** (1835-1900). Italian matematigi. Lovachevskiy planemetriyasi qonuniyatlarini birinchi bo`lib isbotlagan olim.

10. **Bernulli Yakov** (1654-1705). Shvetsariya matematigi. Bir oiladan yetishib chiqqan ikki olimning eng atoqlisi. Cheksiz kichik miqdorlar analiziga asos slogan olim. Ehtimollar nazariyasida Bernush nomi bilan Mashhur bo`lgan teorema isbotlangan.
11. **Bernulli Logan** (1667-1748) Yakov Bernullining ukasi bo`lib, u ham shu sohalarda ishlagan.
12. **Bernulli Nikolay** (1695-1726) Peterburg akademiyasining professori.
13. **Bernulli Danil** (1700-1782) Peterburg akademiyasining a`zosi. Akademik olim. Akalarini ishlarini davom ettirgan.
14. **Beruniy Abu Rayxon** (973-1048) O`rta osiyolik xorazmlik mashhur olim. Matematika, fizika, astronomiya, tarix, falsafa, botanika, geografiya, topologiya sohalarida ijod etgan. Etnografiya sohasida muhim asarlar yozgan. Minerallarning solish tirma og`irligini birinchi bo`lib o`lchagan. Aylananing ichki chizilgan muntazam 9 burchakli tomonini hisoblagan. 60-li kasrlar sistemasida x-ning qiymatini hisoblagan. “Qonun ma`sud” asarida trigonometriya, geometriya, algebrani muhim masalalarini keltirgan va ularni yechish yo`llarini ko`rsatgan. Grek olimlari Evklid, Arximed, Arstotellarni asarlarini hind tiliga tarjima qilgan. Ularga sharxlar bergan.
15. **Bessel Fridrix Vilgelm** (1784-1846) Nemis matematigi va astronomi. Matematik analiz va algebra sohalarida ishlagan. Astronomiya bilan shug`ullangan. 32228 ta yulduzning aniq vaziyatini ko`rsatib bergan. Biazde andrey Vasilyevich (1916-1980). Mashhur gruzin olimi. Asosiy ilmiy ishlarni differentsiyal va integral tenglamalarga oid. Ellitik va aralash tinli tenglamalar sohasida qator natijalarga erishgan.
16. **Boshkovich Rudjer Iosiy** (1871-1965) Fransuz matematigi, akademik, matematik analiz, funksiyalar nazariyasiga oid asarlari bor.
17. **Boyai Yakosh** (1802-1860) Atoqli Venger matematigi. Noyevklid geometriya asoschilaridan biri.
18. **Bradis Vladimer Modestovich** (1890-1959). Mashhur rus matematigi. Hisoblash matematikasi, taqrifiy hisoblash, matematika metodikasi va pedagogika sohalarda ishlagan. “To`rt

xonali logarifmlar jadvali” va birqancha darlikmar – qo`llanmalari muallifi.

19. **Braimgan Nikolay Demitrovich** (1796-1866). Mashhur rus matematigi va mexanigi. Metematik analiz va gedromexanika bo`yicha ilmiy ishlar yozgan. Moskva matematik jamiyatining birinchi prezidenti.
20. **Bergis Genri** (1661-1630). Ingliz matematigi. O`nli logarifmar jadvalini hammadan oldin tuzgan va uni 1617 yilda nashr etgan. O`nli logarifmarning boshqa hamma jadvallari Bergis jadvallariga asoslangan.
21. **Bul Dekordi** (1815-1864). Ingliz matematigi, Bul algebrasi nomi bilan atalgan algebra, hisoblash matematikasi va kibernetikasi katta ahamiyatga ega.
22. **Bunyakovskiy Viktor Yakovlivich** (1804-1899). Rus matematigi, akademik. Asosan ehtimollar va sonlar nazariyasi, statistika, matematika analiz asoslari, tengsizliklar sohasida ishlagan.
23. **Bebbadji Charlz** (1792-1871). Ingliz matematigi. Yigirma yoshidanoq matematik jadvallar tuzish va hisoblash ishlarini mashinalar bajarish mumkin degan g`oyasini surgan. O`n yil o`tgach hisoblash mashinasining birinchi variantini yaratgan va umrining oxirigacha uni takomillashtirish bilan shug`ullangan. Uning g`oyalari hozirgi zamon programmalarida ham ishlatilmoqda.
24. **Van der Varden B.L.** (1908-1990) Gollandiyalik matematik olim. Abstrakt algebra va ehtimollar nazariyasidan birqancha asarlari bor. Matematika tarixi, falsafaga oid bir qancha asarlar yozgan. Ular rus tiliga tarjima qilingan.
25. **Abdul-Vafo** (940-998) Arab matematigi. $\frac{1}{64}$ gacha aniqlik bilan o`n minut oralatib sinuslar va tangenslar jadvalini tuzgan. Diofant asarlarini grekchadan arab tiliga tarjima qilgan. Trigonometriyaga katta hissa qo`shgan olim.
26. **Venke** (1820-1860) Faransuz matematigi va tarixchisi. Umar hayyomning “Al-jabr” nomli asarini arabchadan fransuz tiliga tarjima qilgan. 1851 yili nashr ettirgan.
27. **Viyet Fransua** (1540-1603) Faransuz matematigi. Sonlarni harflar bilan ishoralarni yani algebraic simvollarni birinchi

bo`lib kiritgan olim. Kvadrat va yuqori darajali tenglamalar nazariyasi bilan shug`ullangan. Viyet teoremasi kvadrat tengamaning ildizlarini hossasini ifodalaydi.

28. **Viner Norbert** (1895-1964) Amerikalik matematik. Kibernetika asoschilaridan biri. Hisoblash matematikasi bo`yicha turli mashinalar yaratgan. Matematika, fizika, mexanikaning turli sohalarida iz qoldirgan.
29. **Voronov Georgey Fedorovich** (1868-1908) Rus matematigi. Sonlar nazariyasi, sonlar geometriyasi, ko`p yoqlilar geometriyasida yirik natijalarga erishgan.
30. **Volkovskiy Lev Izrailovich** (1913-1998) Rus matematigi. Kompleks o`zgaruvchi funksiyalar va Raman sirtliri nazariyasi sohalarida ishlagan. 1965 yildan boshlab Toshkent Davlar Univarsiteti grofessori bo`lgan.
31. **Glavinko Valeriy Ivanovich** (1898-1968) Rus matematigi. Geometriya va matematika tarixi bilan shug`ullangan. Matematik logika ehtimollar nazariyasi, sohalarida ish olib brogan.
32. **Vigodskiy Mark Yakovlovich** (1898-1968) Rus matematigi. Geometriya va matematika tarixi bilan shug`ullangan. Ko`pginamonografiya va darslik spravochnik va qo`llanmalar muallifi.
33. **Gagayev Varis Mixaylovich** (1871-1945) Rus matematigi. Asosiy ishlari haqiqiy o`zgaruvchilar funksiyasi, funksional analiz va differensial tenglamalarga oid bir qancha qo`llanmalar mavjud.
34. **Galua Evarist** (1811-1832) Fransuz matematigi. Algebraik tenglamalarni yechishning umumiyligi nazariyasini yaratgan: Darajasi 4 dan yuqori bo`lgan tenglamalarning algebraic yechilmasligini yani ularning ildizlarini koefensetlari orqali oltita amallar (qo`sish, ayirish, ko`paytirish, bo`lish, darajaga ko`tarishi, ildiz chiqarish) yordamida ifodalab bo`lmasligini isbotlagan.
35. **Gamilton Uilyam Rouen** (1805-1865) Irlandiyalik olim. Geometrik optika hamda umumlashgan kvaternionlar nazariyasi bilan shug`ullangan. To`rt yoshligida geografiya fanidan yaxshi bilgan, ingliz tilida bemalol gapira olgan. 10 yoshida italyan,

fransuz, lotin tillarini o`rgangan. Qadimgi yaxudiy, arab, fors tillarini o`rgangan kompleks sonlarni umumlashtirilganligini kvaterionlar nazariyasini yaratgan. Mexanikada Gamilton prinsipi deb ataluvchi eng muhim eng kam ta`sir etuvchi prinsipini yaratgan.

36. **Gauss Karl Fridrix** (1777-1855) Ulug` nemis matematigi. Geometriya sonlar nazariyasi, xeksiz qatorlar va potensiallar nazariyasi sohalarida muhim natijalarga erishgan har qanday algebraic tenglamaning kamida bitta ildizi borligini isbotlagan.
37. **Gelfond Aleksandr Osipovich** (1906-1968) Rus matematigi. Sonlar va funksiyalar nazariyasi bo`yicha haqiqiy mutaxasis.
38. **Geron Aleksandriyskiy** (eramizdan oldingi I asrda yashagan) Qadimgi grek olimi. Arifmetika, algebra va geometriyaga oid muhim teoremlarni isbotlagan. Bir qancha formulalarni ishlab chiqqan Geron formulasini ham ishlab chiqqan.
39. **Gilbert David** (1862-1943) Nemis matematigi. Ilmiy ishlari geometriya asoslari, matematik logika, matematik fizika, sonlar nazariyasi, funksiyalar nazariyasi, funksional analiz, integral tenglamalar va h.o. bir qancha ishlari bo`lgan.
40. **Gnedenko Boris Vladimirovich** (1912-1990) Rus olimi. Ehtimollar nazariyasi statistika va matematika tarixi bo`yicha mutaxasis. Ukraina fanlar Akademiyasining akademigi. Matematika fanlar targ`ibotchisi, ko`pgina darsliklar monografiyalar qo`llanmalar muallifi.
41. **Golovin Mixail Evseevich** (1756-1760) Rus olimi. M.V. Lomonosovning jiyani. Leonard Eyperning shogirdi. Uning qalamiga mansub trigonometriya, arifmetika, geometriya darsliklari mavjud. “Ploskaya I sfericheskaya trigonometriya s algebraicheskimi dokazatelstvami” nomli asari (1989) o`z zamonasining yuksak qo`llanmalaridan hisoblandi.
42. **Goldbach Xristian** (1690-1764) Butun matematik faoliyati Rossiyada o`tgan olim. Peterburg FA ning a`zosi. Sonlar nazariyasida ayniqsa muhim natijaga erishgan. Shu sohada bir necha gipoteza qo`ygan, ya`ni: 2 dan katta butun son 3 ta tub

sonning yig`indisidir. Har qanday juft son ikkita tub son yig`indisidir.

43. **Levnis Volfang** (1915-1940) Taniqli fransuz matematigi. Asosiy ishlari ehtimollar nazariyasiga oid. Gitlerchilar tomonidan juda yosh o`ldirilgan.
44. **Danjua Arko** (1884-1920) fransuz matematigi. Haqiqiy o`zgaruvchili funksiyalar nazariyasi sohasida asos slogan kompleks o`zgaruvchi funksiyalar va topologiyaga oid tadqiqotlari bor.
45. **Dedeckind Rixard** (1831-1916) Nemis matematigi. Sonlar nazariyasi va algebra sohalarida ilmiy ishlar muallifi. Iratsional sonlarning nazariyasini takomillashtirib, matematik analizga katta hissa qo`shgan.
46. **Dekarte Rene** (1596-1650) Fransuz matematigi. Atoqli fizik faylasuf va fiziolog. Analitik geomatriya asoslardan biri. Matematika o`zgaruvchi kattalik tushunchasidan birinchi bo`lib keng foydalangan. Xozirgi matematik belgi ishoralarning ko`pchilagini Dekart kiritgan. Dekart koordinatalar sistemasini asoschisi.
47. **Kavaleri Bonaventura** (1598-1647) Italiya matematigi. Oddiy kasrlarni o`nli kasrlarga aylantirish masalalari bilan shug`ullangan jismlarning yuzi hajmini o`lchashni yangi usullarini ishlab chiqqan. Bunda u keyinroq yuzaga kelgan integral hisob mulohazalariga o`xhash hash asoslangan “Viko burchagining stereometriyasi”ni bayon qilgan.
48. **Qozi Zoda Al-Rumi** (XIV-XV asrlar) O`rta Osiyolik olim. Ulug`bek astron omiya maktabining namoyondasi. Trigonometriya jadvallarini ya`ni (“Zijj Kuragonli”)ni nihoyat katta va aniqlik bilan hisoblab bergan. Yuqori darajali tenglamani geometric yo`l bilan yechish usulini ko`rsatgan.
49. **Kalujnin Lev Arkadivich** (1914-1979) Rus matematigi. Algebra guruppalar nazariyasi matematika va logika hisoblash matematikasi sohalarida ishlagan.
50. **Kontorovich Leonard Vitalyevich** (1912-1980) Mashhur rus matematigi. Akademik funksiyalar nazariyasi, funksional analiz, taqribiyl hisoblash, differensial tenglamalar, ehtimollar

nazariyasi, matematik ekonomika hisoblash mashinalari sohasida ishlagan.

51. **Kardano Djerolano** (1501-1576) Italiyalik matematik va faylasuv. Uchunchi darajali algebraic tenglamani hal qilish masalasi bilan shug`ullangan. Ilmiy asoslariga birinchi bo`lib mavhum miqdorlikni kiritgan.
52. **Qori Niyoziy (Toshmuhammad Niyoziy)** (1896-1970) O`zbek olimi. O`zbekiston FA.ning akademigi asosan matematika, astronomiya tarixi sohalarida ishlagan. Oliq va o`rta maktablar uchun matematik analiz va analitik geometriyadan o`zbak tilida darsliklar qo`llanmalar yaratgan. Ulug`bekning astronomiya maktabi faoliyatini ayniqsa to`la bayon etgan.
53. **Koshiy G`iyosiddin Jamshid Komil** (1480-1537) O`rta Osiyolik olim. Ulug`bek astronomiya maktabini eng yirik namoyondasi Observatoriya boshliqlaridan biri. Inglis tilida stervindan oldin o`nli kasrlarni sistematik qo`llagan. π sonini qiymatini juda ko`p aniqlikda hisoblagan $\pi = 3,141582 \dots$ “Arifmetika kalidi” nomli kitobida hindlarning 60-li sistemasini bayon etgan. “Aylana haqida Risola” yozgan.
54. **Keldish Mstislav Vsevolodovich** (1911-1990) Mashhur rus matematigi va mexanigi. Akademik Yirik Davlat Arbobi Aerodinamika aerogidrodinamika, kompleks o`zgaruvchi funksialar potensiallar nazariyasi differential tenglamalar operatorlar nazariyasi hisoblash matematikasi va texnikasi avtomatik boshqarish sohalarida ishlagan.
55. **Kepler Iogan** (1571-1630) Atoqli nemis astronomi. Kopernik ta`limotiga asosat planetlar harakatining uchta qonuni kashf etgan. 92 ta aylanish jism hajmini hisoblagan. Bunda kenir foydalangan usullar chheksiz kichik miqdorlar ya`ni integrallar g`oyasiga asos slogan.
56. **Kiselev Andrey Petrovich** (1852-1930) Mashhur rus matyematigi. Arifmetika algebra geometriya fizika va oily matematikaning boshlang`ich boblariga oid darsliklar yozgan.
57. **Kovalevskaya Sofya Vasilyevna** (1850-1891) Mashhur rus olimi ayoli. Dunyoda birinchi ayol – matematik, professor. Rossiya fanlar akademiyasining muhbir a`zosi, defferensial tenglamalar va mexanika sohasida muhim tadqiqotlar muallifi.

58. **Kolmogorov Andrey Nikolayevich** (1903-1990) Mashhur rus matematigi. Akademik ehtimollar nazariyasi, funksialar nazariyasi topologiya geometriya, matematik logika, matematika tarixi sohalarida ishlagan. Oliy va o`rta maktablar darsliklar va monografiyalar muallifi.
59. **Korra Abul Xasan – Sobiy ibn korra** (836-901) Bog`dodlik olim. Arximed asarlarini arab tiliga tarjima qilgan ularni sharxlagan sonlar nazariyasi ishlagan. “Sanoq son”larni tekshirgan. Paralel to`g`ri chiziqlar postulatlar muammosi va geometriyaning boshqa masalalari bilan shug`ullangan.
60. **Kotelnikov Aleksandr Petrovich** (1865-1944) Rus matematigi. Mexanika, vektorlar hisobi va uning turli umumlashtirilgan sohalarida ijod etgan. Noevklid fazolar geometriyasiga asos slogan.
61. **Kramer Gebriel** (1704-1752) Nemis matematigi. Algebra va geometiya sohalarida ishlagan. Chiziqli tenglamal sistemasidagi kamchiliklarni tekshirgan.
62. **Krilov Aleksey Nikolayevich** (1863-1945) Atoqli rus matematigi. Mexanigi kemasozlik mutaxasisi Akademik. Asosiy ishlari kemasozlik kompleks sonlar nazariyasi artilleriya matematika fizikaga oid. Ali Qushchi (taxminan 1400-1474) O`rta Osiyolik olim ulug`bekning shogirdi. Uning matematika va astronomiyaga maktabidan rivojlantirgan olim. U “musbat” va “manfiy” terminlarni dastlab qo`shiluvchi “oluvchi” ma`nolarda ishlagan.
63. **Lemberd Ioan Genrix** (1728-1777) Shvetsariyalik olim. Parallel to`g`ri chiziqlar nazariyasi va noevklid geometriyaning ayrim teoremlarini isbotlagan konus kesimlari perespektiva sferik trigonometriya algebraic tenglamalarga oid bir qancha ishlari bor. Tub sonlar nazariyasini 10 2000 gacha kengaytirgan.
64. **Lejandr Andrian Mari** (1752-1833) Fransuz matematigi. Geodezik o`lchamlar nazariyasini asoslab bergan va tokomillashtirgan. “Eng kichik kvadratlar” usulini qo`llagan. Matematik analizda qator natijalarga erishgan “sonlar nazariyasi” nomli asari, “Geometriya negizlar” nomli asarlari muhim asarladan hisoblanadi.

65. ***Leonardo Da Vinchi*** (1400-1452) Italiyalik olim. Mashhur rassom. Turli mashinalar va parashutlar tadqiqotlagan. Geometriya (Perespektiva)ga oid bir qancha tadqiqotlari bor. Ellips va parabolani chizish asboblari bo`lgach sirkulni yaratgan. Integral hisobiga asos bo`lgan “bo`linmaslar” metodlaridan foydalangan.
66. ***Leonardo Pizanskiy*** (Fibonachchi 1170-1228) italyan matematigi. Arab tilida yozilgan adabiyotinig` arbiy Evropaga yetkazgan. Arifmetika, algebra bilan shug` ullangan.
67. ***Linnik Yuriy Vladimirovich*** (1915-1972) Rus matematigi. Sonlar nazariyasi va ehtimollar nazariyasi, statistika differensial tenglamalar sohasida ishlagan.
68. ***Lobachevskiy Nikolay Ivanovich*** (1792-1856) Noyevklid geometriyasini yaratgan ulug` rus matematigi. Geometriya Lovachevskiy geometriyasini nomi bilan yoritiladi. Bundan tashqari Lovachevskiy qator nazariyasi va ehtimollar nazariyasi sohalarida ijod etgan. O`rta maktablar uchun darslik yozgan. Algebraik tenglamalarni taqribiy yechish usulini ishlab chiqqan. Qozoq universitetida 19 yil Rektorlik qilgan.
69. ***Liuvilye Siman Antun*** (1750-1840) Rus matematigi. Matematik logika qadimgi zamon va o`rta asrlarda matematikachi tarixi bo`yicha mutaxassisini.
70. ***Lyaponov Aleksey Andreevich*** (1911-1998) Rus matematigi. Matematik logika, to`plamlar nazariyasi, funksiyalar nazariyasi, matematik mashinalar kibernitika tabiiy fanlar falsafasi sohalarida ishlagan.
71. ***Magnitskiy Leonshiy Fillipovich*** (1669-1739) Rus matematigi. Rus tilida arifmetikadan “Arifmetika” nomli bиринчи qo`llanma yozgan. Arifmetikadan tashqari algebra, geometriya, trigonometriyaga oid kitoblari bor.
72. ***Markov Andrey Andreevich*** (1866-1922) Rus matematigi. Asosan sonlar nazariyasi, ehtimollar nazariyasi, matematik analiz va ularning amaliy tadbiqi sohalarida ijod qilgan.
73. ***Maskeroni Lorenso*** (1750-1800) Italyan matematigi. O`zining “Sirkul geometriyasi” nomli kitobi bilan shuxrat qozongan. Bu asarda faqat sirkul yordamida bajariladigan

yasashlar o`rganiladi. Metrik sistemanı kiritishda ishtirok etgan. Integral sinus, integral kusinus tushunchalarini kiritgan.

74. **Matviyevskaya Galina Pavlovna** (1933) O`zbekistonlik rus matematigi. Sharq malakatlarida matematika tarixi sohalarida ishlaydi.
75. **Mizes Rixard** (1883-1953) Nemis matematigi mexanigi. Asosiy ilmiy ishlari ehtimollar nazariyasiga oid.
76. **Minkovskiy German** (1864-1908) Nemis matematigi va fizigi. Sonlar nazariyasiga oid masala muammolarni yechishda geometrik metodlarni qo`llagan. Ko`pyoqliklar nazariyasidan muhim natijalarga erishgan. Matematika, fizika gidromexanika, nisbiylik nazariyasi sohalarida ishlagan.
77. **Mixlin Solomon Georgovich** (1908-1980) Rus matematigi. Chiziqli integral tenglamalar hosilalarida nisbatan differensial tenglamalar son-raqamlar metodi sohasida ishlagan.
78. **Mor Georgiy** (1640-1697) Daniyalik matematik. Asosan elementlar matematika bilan shug`ullangan.
79. **Muavr Abraxam** (1667-1754) Ingliz matematigi. London qirol jamiyati hamda Parij va Berlik Akademiyasining a`zosi. Uning kompleks sonlarni p-darajaga ko`tarish va radikal chiqarish qoidalari ayniqsa diqqatga sazovordir. Giperbolik funksiyalar nazariyasini boshlab bergen, ehtimollar nazariyasi qator natijalarga erishgan.
80. **Musxelishvili Nikolay Ivanovich** (1891-1970) Gruzin olimi, akademik. Yirik davlat arbobi. Matematika fizika integral tenglamalar elastic nazariyasi, analitik funksiyalar sohasida ishlagan. Ko`pgina darslik va monografiya muallifi.
81. **Nasriddin Al-Tusi** (1201-1274) Yassi va sferik trigonometriya noyevklid geometriyasining boshlang`ich faktlarni “Postulat muammosi” ni bergen sharq olimi. Hozirgi Ozarbayjonda Maraga rasadxonasini tashkil etgan.
82. **Neper Djon** (1550-1617) Shatlandiyalik olim. Logarifmlar kashfiyotchisi. “Logarifm” terminini ham Neper kiritgan. Ko`paytirish amalini yengillashtiruvchi “neper tayoqchalari” ni tasvirlagan. Sferik trigonometrik muhim formulalarni topgan.
83. **Novikov Pyotr Sergeevich** (1901-1980) Rus matematigi, Akademik. Haqiqiy o`zgaruvchi funksiyalar, matematik logika,

aksiomatik sistemalar, gruppalar algoritmlar, matematik mashinalar nazariyasi sohalarida ishlagan.

84. **Pascal Blez** (1623-1662) Fransuz matematigi, fizika filosofi. 8-9 yoshlaridayoq elementar geometriyaning qator teoremalarini isbotlagan. 16 yoshida ikkinchi tartibli chiziqqa ichki chizilgan oltiburchak haqidagi teoremani isbot etgan. Dastlabki hisoblash mashinasini ixtiro etgan. Kibernetika va ehtimollar nazariyasining bir bunga masalalarini yechgan. Matematik induksiya metodini birinchi bo`lib qo`llagan.
85. **Pifagor** (500-580) Qadimgi grek matematigi. Faylasuf olim. Geometriyaga isbotlanadigan g`oyani sistematik ravshda kiritgan. Uni abstract fan sifatida qaragan. Planimetrik figuralar geometriyasini o`xshashlik nazariyasini, ba`zan muntazam ko`pburchaklar, ko`pyoqliklar yasash usullarini sihlab chiqqan. Uning sharifiga “Pifagor teoremasi” deb atalgan teoremani isbotlagan. Arifmetika va geometriya sohalarida boshqa muhim natijalarni ham qo`lga kiritdi.
86. **Rozenfeld Boris Abramovich** (1917-1999) Rus matematigi. Ilmiy faoliyati differensial geometriyalar nazariyasi va matematika tarixi sohasidagi tadqiqotlari ayniqsa diqqatga sazovordir. Umar xayyom, Al-Xorazmiy, Koshiy va boshqa olimlarning asarlarini arab tilidan rus tiliga tarjima qilgan va sharxlagan.
87. **Romanovskiy Vsevolod Ivanovich** (1879-1954) Rus matematigi. O`zbekiston FA akademigi. Matematik stastika, ehtimollar nazariyasi, matematik analiz, differensial tenglamalar sohalarida ishlagan. Ko`pgina monografiyalar, qo`llanmalar muallifi. Tashkiliy matematik maktablarining asoschisi.
88. **Salaxuddinov Maxmud Saloxiddinovich** (1933-) O`zbek matematigi. Differensial tenglamalar sohasida ishlagan.
89. **Samarqandiy Shams Ad-Din** (XIII-XIV) O`rta osiyolik olim. Asosan geometriya sohasida ishlagan. Evclid asarlarini sharxlagan. “Dalillangan mulohazalar” nomli asarida geometriyaning o`ziga xos aksiomalarini tavsiya etgan.
90. **Sarimsoqov Toshmuxammad Aliyevich** (1915-1993) O`zbek matematigi. O`zbekiston fanlar akademiyasining

akademigi. Davlat arbobi, ehtimollar nazariyasi, stastika, geofizika funksional analiz, topologiya sohalarida ishlagan.

91. **Simon Tomas** (1710-1761) Ingliz matematigi. Simpson nomi bilan Mashhur bo`lgan taqribiy integrallash usulini ishlab chiqqan. Matematikaga “Yordamchi burchak” tushunchasini kiritgan. Ehtimollar nazariyasi bilan shug`ullangan.
92. **Sirojiddinov Sag`di Hasanovich** (1921-1989) O`zbek matematigi. O`zbekiston Fanlarning akademigi. Davlat arbobi. Matematik analiz, ehtimollar nazariyasi, statistika funksiyalar nazariyasi va va ularning amaliy tadbiqi sohalarida ishlagan.
93. **Sonin Nikolay Yakovlevich** (1849-1915) Rus matematigi. Akademik, 17 yoshida Varshavi universitetining professori bo`lgan. Silindrik funksiyalar nazariyasi sohalarida ishlagan.
94. **Stevin Simon** (1548-1620) Gollandiyalik olim injener. Eng muhim ishlari o`lchashlarning o`nli sistemali va o`nli kasrlar nazariyasiga oid. O`nli kasrlar ta`limotini birinchi bo`lib Evropaga tarqatgan. Mexanika Novegatsiya sohalarida ham tadqiqotlar olib brogan.
95. **Stiltes Tomas** (1856-1894) Gollandiyalik matematik olim. Funksional kasrlarni momentlar problemasi va ortogonal ko`pxadlar taqribiy integrallash sohalarida ishlagan.
96. **Suslin Mixail Yakovlevich** (1894-1919) Rus matematigi. To`plamlarning hozirgi zamon nazariyasi asoschilaridan biri.
97. **Ulug`bek Muxammad Tarag`ay** (1394-1449) O`rta O`siyolik buyuk olim. Astronom, matematik. Amir Temurning Nabirasi. Samarqand xokimi. Samarqand rasadxonasini asoschisi. Unda astronomic kuzatishlar olib brogan, Natijada “Yangi astronomic jadvallar” tuzgan. Bu asarida 1019 ta yulduz vaziyatini aniqlagan va astronomiyaning nazariy masalalarini bayon qilgan.
98. **Fadeev Dmitriy Konstantinovich** (1907-1980) Rus matematigi. Sonlar nazariyasi va uning geometriyada tadbiqi, algebra, geometriya, ehtimollar nazariyasi sohalarida ishlagan.
99. **Forobiy Abu Nasr Muxammad** (870-950) O`rta Osiyolik buyuk olim, filosov. Elementar matematika, asosan geometriya sohalarida tadqiqodlar olib brogan.

100. **Ferrari Lyudoviko** (1522-1575) Italian matematigi. 18 yoshida Millan universitetining matematika kafedrasida ishlagan. To`rtinchi darajali algebraic tenglamaning radikallarda yechimini birinchi bo`lib isbotlagan.
101. **Umar Xayyom** O`rta Osiyolik ulu`g shoir matematik, astronom fizik “Aljabr va al-muqobala” nomli asarida uchunchi darjalitenglamani yechish nazariyasi ikki konus yordamida bayon etadi. Keng ommaga o`zining ruboiylari bilan mashhur.
102. **Xinchin Aleksandr Yakovlevich** (1876-1959) Rus matematiga. Haqiqiy o`zgaruvchi funksiyalari ehtimollar nazariyasi, sonlar nazariyasi, matematika falsafasi va metodikasi sohalarida ishlagan. O`rta va oily o`quv yurtlarida o`qitish saviyasini ko`tarish borasida darslik va qo`llanmalar muallifi.
103. **Xorazmiy Muxammad Muso** (IX-X asrlar) O`rta Osiyolik Mashhur matematik olim. Geograf, astronom. Arifmetika va algebrageometriya sohalarida katta natijalarga erishgan. Goegrafiya va astronomiya sohalarida ham talaygina ishlar qilgan. Xorazmiyning XII asrda lotin tiliga tarjima qilingan arifmetikaga oid asarlar yevropaliklarni hisoblash pozitsiya sistemasi bilan tanishtirgan “Aljabr va al-muqobola” asari algebraning mustaqil fanga aylanishiga katta hissa qo`shadi. Bu asarida 1 va 2 darajali tenglamalarni yechishni sistematik usullari bergen. Algoritm termini Al-Xorazmiy ismi bilan bog`liqdir.
104. **Xojandiy Abu Muxammad** (taxminan 1000 yil) Xjandlik matematik. Arifmetika, geometriya va algebraga oid bir qancha tadqiqotlari bor. Jumladan $x^3 - y^3 = 0$ shakldagi tenglamani ratsional sonlar sohasida yechib bo`lmasligini isbotlagan.
105. **Evklid Uklidis** (eramizdan oldingi III asrda yashagan) Qadimgi grek matematigi. O`zining “Boshlang`ich” nomli asari bilan Mashhur. Uning bu asarida 20 000 yildan buyon darslik vazifasini bajarib kelmoqda. Evklidning paralellar haqidagi aksialari mavjud. Evklid geometriyaga asos slogan olim.
106. **Eynshteyn Albert** (1879-1955) Buyuk nemis olimi, fizik, matematik. Nisbiylik nazariyasining asoschisi. Noevklid Geometriyasi mavjud. Bu geometriyani tabiat qonunlariga bog`lanishini ko`rsatgan. Tenzarlar analizini rivojlanishiga katta hissa qo`shgan olim.

107. ***Eratosfen Kirenskiy*** (194-276) qadimgi grek olimi. Tub sonlarni toppish qoidasini ishlab chiqqan. Kubni ikkilanish asbobini yasagan. Matematika, geografiya asos slogan. Xronologiya, astronomiya, filologiya musiqa nazariyasos bilan ham shug`ullangan.

*Top`lovchi Rohila Muxammadiyeva matematika fani o`qituvchisi.
Xalq Ta`limi A`lochisi*

Izohlar

